

Karpińska, Małgorzata

"Kościelna działalność Michała Jerzego Poniatowskiego Biskupa Płockiego 1773-1785, Ks. Michał Grzybowski;
"Rekonstrukcja archiwum dawnego kolegium jezuitów św. Jana w Jarosławiu", Ks. Kazimierz Leń,
Warszawa 1983 : [recenzja]

Przegląd Historyczny 75/2, 370-371

1984

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych, tworzonej przez Muzeum Historii Polski w Warszawie w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został opracowany do udostępnienia w Internecie dzięki wsparciu Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego w ramach dofinansowania działalności upowszechniającej naukę.

rolę nie tylko mecenasa, inspiratora i miłośnika sztuk pięknych, lecz również świadomego swych poglądów artystycznych architekta, wypowiadającego się bądź przez własne szkice, bądź przez realizacje bliskich mu fachowców i swoje wybory między alternatywnymi rozwiązaniami zamówionych projektów. Kwiatkowski zebrał w książce całość dostępnej dziś wiedzy o projektowanych i zrealizowanych zamierzeniach monarchy w dziedzinie architektury. Wykorzystał rozproszoną literaturę przedmiotu, większość jednak materiału opracował sam, opierając się zwłaszcza na nieznanymi dawniej materiałach z Archiwum Kameralnego i Zbioru Popielów (AGAD). Dzięki jasnej, systematycznej konstrukcji książka stanowić będzie przez długi czas prawdziwe kompendium wiedzy o pomysłach króla w dziedzinie architektury, łącząc funkcje monografii z rolą podręcznego informatora o tych zagadnieniach.

Dowód podstawowej tezy autora przeprowadzony jest poprzez uwypuklenie tych samych lub bardzo podobnych elementów w realizacjach różnych architektów w rozmaitych okresach działalności budowlanej króla. Przy predylekcji Poniatowskiego do synkretyzmu, szczególnie trudne było odróżnienie przypadkowych podobieństw i zbieżności nie wynikających z całościowej koncepcji od trwałych założeń obecnych w różnych projektach w poszczególnych okresach. Być może niektóre poglądy autora okażą się dyskusyjne.

Praca M. Kwiatkowskiego zainteresuje nie tylko historyków sztuki, do których przede wszystkim jest adresowana. Autor oszczędnymi rysami pióra rzutuje architektoniczną twórczość monarchy na plan jego biografii, wyborów politycznych, poglądów na sztukę i życie. Analizując dość specyficzne źródła — projekty i realizacje architektoniczne — dodaje niejedną szczegół do biografii władcy, szczególnie w warstwie najtrudniej poddającej się rekonstrukcji: poglądów, sympatii, mentalności itp. Przykładowo wspomnijmy prezentację projektu Gabinetu Portretowego w Zamku Królewskim autorstwa Louisa, przewidującego umieszczenie między salą tronową a sypialnią monarchy pomieszczenia, w którym dominujący akcent stanowił miał portret Katarzyny II. Kwiatkowski przekonywująco przypuszcza, że mogło chodzić o sprawienie przyjemności carowej podczas jej ewentualnego pobytu w Warszawie. Jak wiele szczegółów ten mówi o tajnikach duszy młodego monarchy!

Równocześnie autor omawianej książki pełniej czerpie z dorobku historyków niż wcześniejsi badacze sztuki stanisławowskiej. Zaniechanie prac przy Zamku Ujazdowskim i początek budowy Łazienek wiąże już nie tylko ze znacznymi kosztami i nikłymi efektami pierwszej z tych inwestycji, lecz również, z wymagającą zmiany programu zamierzeń architektonicznych, katastrofą pierwszego rozbioru. Zdaniem autora władca pozbawiony tak znacznej części państwa nie mógł budować monumentalnej rezydencji i chętnie usunął się do ustronia Łazienek. Podobnych przykładów można by podać więcej.

Wspomniane przenikanie się dorobku różnych nauk historycznych wydaje się być szczególną wartością książki. Wydano ją pięknie, w formie półalbumowej; szkoda, że szwankowała korekta.

Ł. K.

Ks. Michał Grzybowski, *Kościelna działalność Michała Jerzego Poniatowskiego Biskupa Płockiego 1773—1785*; Ks. Kazimierz Leń SJ, *Rekonstrukcja archiwum dawnego kolegium jezuitów św. Jana w Jarosławiu*, „*Studia z Historii Kościoła w Polsce*” t. VII, Akademia Teologii Katolickiej, Warszawa 1983, s. 364.

Pierwsza rozprawa tomu — pracą doktorską — ks. M. Grzybowskiego poświęcona jest działalności M. J. Poniatowskiego jako biskupa płockiego. Histo-

ryków interesowała przede wszystkim działalność polityczna królewskiego brata. Jak dotąd M. Poniatowski nie doczekał się także pełnej biografii. Ocena jego działalności w diecezji płockiej jest więc podwójnie cenna.

Poniatowski w natłoku zajęć politycznych mało znajdował czasu dla swej diecezji. Po otrzymaniu biskupstwa płockiego nie rezydował w niej, co było ówczesnie często spotykane. Jednak w czasie swego 12-letniego zasiadania na stolcu biskupim był w stolicy swej diecezji jedynie dwa razy, co nawet w owych czasach było wyjątkowym. Zafrapowany działalnością polityczną książę-biskup potrafił wszelako przekazać sprawy swej diecezji w ręce osób zdolnych i energicznych. Dzięki nim bp. Poniatowski cieszył się — jak sądzi autor — niezasłużenie sławą uzdolnionego rządcy. Opinia ta wypływała przede wszystkim z funkcjonowania kancelarii biskupiej, która wytworzyła *acta episcopalia* obejmujące VII tomów o łącznie 3200 stronach. Ks. Grzybowski dowodzi, iż zasługę tu należy przypisać pracy i inicjatywie jej audytora ks. Krzysztofa Żórawskiego. Podobnie zdolnych współpracowników osadzano na stanowiskach wikariuszy generalnych i oficjałów, równie starannie dobierano personel na niższe stanowiska. Autor podjął trud rekonstrukcji personalnej obsady wszystkich funkcji w diecezji. Korzystanie z tej pracy byłoby łatwiejsze gdyby uzupełniono książkę o indeks osobowy lub tabele. M. Poniatowski wprowadził w swej diecezji wiele nowinek organizacyjnych np. pocztę diecezjalną, nakazał sporządzenie szczegółowego opisanie parafii dla przygotowania mapy diecezji, co miało ułatwić jej administrację. Wiele uwagi poświęcił także karności i wykształceniu duchowieństwa. We wszystkich swych poczynaniach był jednak jedynie projektodawcą reform, ich wykonanie zlecając swym współpracownikom. Te cechy działalności zdecydowały o pozytywnym bilansie jego rządów w diecezji płockiej.

Druga rozprawa — praca magisterska — ks. K. Lenia podejmuje próbę rekonstrukcji archiwum kolegium jezuitów św. Jana w Jarosławiu. Zadanie to autor realizował w oparciu o zachowane inwentarze innych kolegiów jezuickich, instrukcje generałów zakonu dotyczące archiwów, przepisy wizytatorów prowincji i prowincjałów oraz zachowany spis archiwalnych fascykułów akt luźnych z tego archiwum z roku 1774. Kolegium św. Jana, jeden z dwóch domów jezuickich w Jarosławiu, było placówką starą (pierwsi jezuici przybyli do miasta w 1574 r.) i znaczącą. Swoją szeroką działalnością odegrało poważną rolę w życiu kościelnym Rusi Czerwonej. To wszystko decydowało o rozmiarach i charakterze archiwum. Zrekonstruowany inwentarz ma charakter idealny, autor podjął również zadanie rejestracji wszystkich zachowanych i rozproszonych materiałów pochodzących z jarosławskiego kolegium. Stan zachowania badanego archiwum w porównaniu do innych kolegiów zwłaszcza mazowieckich czy litewskich daje podstawy rozważań i możliwości rekonstrukcji, przeto może posłużyć zarówno do określenia kierunków aktywności tego domu jak i do badań porównawczych.

M. K.

Zygmunt Zieliński, *Papiestwo i papieże dwóch ostatnich wieków 1775—1978*, Instytut Wydawniczy PAX, Warszawa 1983, s. 672.

Naukowo-popularny wykład dziejów papiestwa ujęty jest z pozoru w sposób konwencjonalny: według kolejnych pontyfikatów, niezależnie od czasu ich trwania. W rzeczywistości autor obszernie odmalowuje tło historyczne, szczególnie zaś przemiany układu sił w polityce europejskiej XIX i XX wieku. Sprawom tym poświęcony jest osobny rozdział wstępny („Od Rewolucji Francuskiej do Vaticanum II”), ale dochodzą one do głosu również w toku właściwej narracji. W tomie znalazło się